

Sławomir Wnęk

ORCID 0000-0002-9401-4168

DOI: 10.30657/pha.37.2025.07

[Strzyżowskie Forum Gospodarcze w Strzyżowie nad Wisłokiem]

e-mail: slawoy1963@interia.pl

Strzyżów nad Wisłokiem w okresie powojennym (1944–1956). Zarys problematyki

Streszczenie

Artykuł omawia najistotniejsze zmiany zachodzące w życiu publicznym powojennego Strzyżowa nad Wisłokiem. W 1949 r. widoczne były już elementy sowietyzacji państwa przedstawione w mikroskali na przykładzie funkcjonowania strzyżowskiej administracji, podmiotów gospodarczych oraz szkolnictwa. Publikacja omawia również kwestię wrogiej polityki państwa wobec Kościoła katolickiego.

Słowa kluczowe:

Polska Ludowa, Strzyżów nad Wisłokiem, okres powojenny (1944–1956), sowietyzacja życia codziennego

Wprowadzenie

Wprzeszło 700-letniej historii Strzyżowa lata 1944–1956 stanowią zaledwie epizod. Jednak na tyle ważny, aby poddać go analizie. Te kilka lat było wprowadzeniem do epoki Polski Ludowej, trwającej pół wieku w kształcie opisanym w literaturze¹.

W Archiwum Państwowym w Rzeszowie zdeponowanych jest większość dokumentów dotyczących Strzyżowa okresu powojennego. Szczególną wagę źródłową mają protokoły posiedzeń strzyżowskiej rady miejskiej, dokumentujące zakres

¹ J. Kamińska-Kwak, *Powojenny Przemysł i jego mieszkańcy (1944–1956)*, Przemysł 2014.

zmian zachodzących w funkcjonowaniu tego organu administracji publicznej. Należy również docenić wartość literatury wspomnieniowej stryżowian, która uzupełnia źródła archiwalne i znakomicie oddaje atmosferę tego czasu. Odwołano się także do niektórych publikacji z serii wydawniczej rzeszowskiego oddziału IPN. Jeszcze do niedawna pierwszorzędną rolę w popularyzacji historii miasta i regionu odgrywał „Stryżowski Rocznik Muzealny”, wydawany w latach 2015–2020 przez Muzeum Samorządowe Ziemi Stryżowskiej. Jednak po zmianie dyirekcji tej instytucji w 2020 r. jego działalność została zawieszona². Wielka to szkoda, na łamach bowiem tego czasopisma publikowano liczne artykuły (zob. Bibliografia), jak również zamieszczono bogaty materiał ikonograficzny nawiązujący m.in. do analizowanego okresu³.

Powojenny Stryżów to obraz miasteczka bez ludności żydowskiej, która od drugiej połowy XVII w. odgrywała ważną rolę w jego życiu codziennym. Jeszcze latem 1939 r. Żydzi stanowili około 30% ludności miasta⁴. Od 26 do 28 czerwca 1942 r. około 1500 Żydów przebywających w Stryżowie zostało wywiezionych do obozu śmierci w Bełżcu. Liczba ta obejmowała również Żydów przywiezionych do Stryżowa wiosną i latem 1942 r. Niezdolnych do transportu rozstrzelano na miejscu⁵. Jesienią 1944 r. do miasteczka powróciła nieliczna grupa stryżowskich Żydów, jednak na krótko

W grudniu 1944 r. Zarząd Miejski w Stryżowie poinformował o 17 ofiarach okupacji niemieckiej na terenie miasta. W tym dokumencie podano ich wiek, źródła utrzymania oraz okoliczności śmierci⁶. Z czasem informacje te uzupełniano⁷. W czasie wojny w Stryżowie i najbliższej okolicy wykonano kilka wyroków śmierci na Polakach współpracujących z Niemcami⁸. Do dzisiaj wątpliwości budzą tragiczne wydarzenia z 9 maja 1944 r. w Godowej. Wykonano wówczas wyrok śmierci na rodzinie Chrapiewiczów. Tego dnia została zamordowana także przypadkowa osoba. Z miejsca kaźni zbiegł 20-letni Franciszek Chrapiekiewicz, późniejszy światowej sławy biochemik, profesor Sorbony⁹. To wydarzenie łączono z okolicznościami

² M. Bober, *Od izby pamięci do muzeum samorządowego w Stryżowie. Refleksje muzealnika w związku z jubileuszem (1959–2020) sześćdziesięciolecia gromadzenia zbiorów muzealnych*, [w:] *Dziedzictwo Kunkstkamery? Jak powstawały nasze muzea*, red. T. Pomykacz, A. Sarkady, M. Trojanowska, Przemysł 2020, s. 185-195.

³ S. Wnęk, *Stryżów nad Wisłokiem, miasteczko jakich wiele*, Rzeszów 2022.

⁴ S. Wnęk, *Społeczność żydowska w Stryżowie od połowy XIX w.*, „Stryżowski Rocznik Muzealny” t. 5, Stryżów 2019, s. 125-149.

⁵ E. Rączy, *Zagada Żydów w dystrykcie krakowskim w latach 1939–1945*, Rzeszów 2014, passim.

⁶ Archiwum Państwowe w Rzeszowie (dalej: APRz). Wojewódzka Rada Narodowa w Rzeszowie, Wykaz zbrodni niemieckich, sygn. 198, k.259.

⁷ R. Konieczkowski, *Strzępy wspomnień*, Warszawa 1986, s. 234. Zob. *Rejestr miejsc i faktów zbrodni popełnionych przez okupanta niemieckiego na ziemiach polskich w latach 1939–1945*. Województwo rzeszowskie, Warszawa 1984, s. 182-184.

⁸ P. Szopa, *„W imieniu Rzeczypospolitej...”. Wymiar sprawiedliwości Państwa Polskiego Podziemnego na terenie podokręgu AK Rzeszów*, Rzeszów 2014, s. 422, 527.

⁹ *Pozyskać „Dobrego”. Wywiad PRL wobec Franciszka Chrapiekiewicza i jego rodziny*, red. A. Fara, P. Szopa, R. Witalec, Rzeszów 2008; „Odkryłem boski plan w genetyce”. Z profesorem Franciszkiem Chrapkiewiczem–Chapevillem rozmawia J. J. Fąfara, Warszawa 2018, s. 86-109.

śmierci kapitana Zygmunta Patryna (7 maja 1944 r.), oficera dywersji okręgu rzeszowskiego AK¹⁰.

Straty materialne powstałe podczas wojny w Strzyżowie były stosunkowo niewielkie. Największe poniesiono w ostatnich dniach lipca 1944 r. podczas akcji „Burza”. Na skutek ostrzału artyleryjskiego zniszczono sześć domów, a 366 wraz z zabudowaniami gospodarczymi częściowo zburzono. Wojnę przetrwała strzyżowska synagoga, która służyła Niemcom na cele gospodarcze. Latem 1946 r. rada miejska rozważała propozycję lokalizacji młyna gospodarczego w opustoszałej i zdewastowanej synagodze¹¹. Za tym wnioskiem przemawiała dobra lokalizacja w centrum miasta i pilna potrzeba uruchomienia młyna. Jeszcze w latach 50. rozważano jej zburzenie, podobnie jak synagogi w Czudcu i Niebylcu. Szczęśliwie odstąpiono od tego pomysłu, podejmując prace remontowe dekadę później. Niemcy zniszczyli trzy cmentarze żydowskie. Wschodnią część Rynku, a zapewne i drogi, wyłożono macewami ze strzyżowskich cmentarzy.

Latem 1943 r. w Strzyżowie pojawili się uchodźcy z Kresów Wschodnich uciekający przed terrorem ukraińskim. Opustoszałe żydowskie kamienice zostały przez nich czasowo zasiedlone (1943–1944). Według danych strzyżowskiej administracji z września 1944 r. było to około 200 osób. Na temat niektórych przyjezdnych obszerniej pisał Józef Nowakowski i niestety był w tym odosobniony¹². We wrześniu 1944 r. Strzyżów zamieszkiwało około 3250 mieszkańców, a więc tyle co przed wojną. Około 1000 osób stanowili przebywający czasowo uchodźcy z różnych stron kraju. W styczniu 1945 r. sytuacja wyglądała na ustabilizowaną. W mieście przebywało wówczas 2230 osób. Warto zaznaczyć, że nieliczna grupa strzyżowian zdecydowała się wyjechać z miasta i osiedlić się na tzw. Ziemiach Odzyskanych. Brak dostępu do strzyżowskiej ewidencji metrykalnej okresu powojennego uniemożliwia jednak przedstawienie ruchu ludności w tym okresie.

Jesienią 1944 r. Zarząd Powierniczy przejął kamienice, ponownie je zasiedlając. Część lokali otrzymały strzyżowskie podmioty gospodarcze oraz organizacje społeczne, np. Związek Inwalidów Wojennych i Straż pożarna. Jeden z budynków przejęła Miejska Rada Narodowa¹³.

Atmosferę powojennego Strzyżowa przybliżają wspomnienia jego mieszkańców. Szczególnie interesujące są wspomnienia pokolenia mieszczan wychowanych na przełomie XIX/XX w. Jeden ze strzyżowskich przedsiębiorców kupił w Wiedniu meble stanowiące wyposażenie nowo wybudowanej kamienicy przy ul. Słowackiego. Odrestaurowane można je obejrzeć w Muzeum Samorządowym Ziemi Strzyżowskiej, mieszczącym się w kamienicy żydowskiego przedsiębiorcy. W połowie XX w. mieszkanie córki byłego strzyżowskiego notariusza wyróżniał „wytworny fortepian”. W trudnych dla niej latach 50. udzielała lekcji gry na fortepianie. W jej mieszkaniu

¹⁰ B. Patryn, *Na tropie mistyfikacji*, Sandomierz 2015, s. 21-22.

¹¹ APRz. Księga protokołów posiedzeń rady gminy (miejskiej) w Strzyżowie 1925–1944, sygn. 48. Protokół z 18 lipca 1946 r.

¹² S. Wnęk, *Strzyżów nad Wisłokiem w publicystyce i literaturze wspomnieniowej Józefa Nowakowskiego (1926–2014) historyka literatury, krytyka literackiego i regionalisty*, [w:] *Miłe miasta. Blaski i cienie*, red. M. Zemło, Białystok–Boguchwała–Supraśl 2023, s. 667-681.

¹³ APRz. Zarząd Miejski w Strzyżowie (1938–1950), sygn. 1.

znajdowały się także meble, obrazy, tapety, kunsztowne lampy naftowe oraz biblioteka zgromadzona przez przodków (prawników), zasobna w bogato oprawione w druki¹⁴

Powojenny Strzyżów ukazują także liczne fotografie. Przedstawiają one życie codzienne miasta w różnych odsłonach. Na jednej z nich w rogu Rynku widoczny jest kościół farny z XV w., którego wieża od wieków góruje nad miastem. Na innych fotografiach przedstawiany jest zatłoczony furmankami Rynek oraz kamienice i jego pierzeje, dalej dworzec kolejowy, budynki użyteczności publicznej oraz Wisłok. Od końca XIX w. rzeka była atrakcją turystyczną, miejscem wypoczynku strzyżowian i źródłem inspiracji wielu artystów¹⁵.

KS Sokół STRZYŻÓW przed meczem z RESOVIĄ Rzeszów w ramach Pucharu Polski, Strzyżów 1946.

Fot. ze zbiorów Jakuba Leśniaka

STRZYŻÓW, Rynek, lata 50

¹⁴ B. Patryn, *Zapiski z dobrego domu*. „Strzyżowski Rocznik Muzealny” 2019, t. 5, s. 221.

¹⁵ S. Wnęk, *Wisłok – rzeka zmieniających się odniesień*, [w:] *Małe miasta. Ruch i zmiana*, red. M. Zemło, Białystok–Dębica–Supraśl 2024, s.629-650.

STRZYŻÓW, ul.Sanocka. widok z wiaduktu kolejowego (1956 r.)

Zawody sportowe . Po meczu lekkoatletycznym SKS Junak STRZYŻÓW - SKS TYCZYN. 1949.

Fot. ze zbiorów Jakuba Leśniaka

Samorząd

6 września 1944 r. zorganizowano pierwsze posiedzenie tymczasowej rady miejskiej. Ten organ lokalnego samorządu współtworzyli przedstawiciele przedwojennej elity strzyżowskiej, absolwenci wyższych uczelni – inżynier (przedsiębiorca), lekarz, proboszcz, adwokat i sędzia, nauczyciel i urzędnik oraz znana w tym środowisku grupa reprezentantów rzemiosła¹⁶. Pierwsze wybory samorządowe przeprowadzone

¹⁶ APRz. Księga protokołów posiedzeń rady gminy (miejskiej) w Strzyżowie 1925–1944, sygn. 48. Protokół z 6 września 1944 r.

27 lipca 1945 r. zmieniły nieco obsadę stanowisk¹⁷. Sytuacja uległa zmianie kilka lat później. Jesienią 1949 r. w samorządzie dominowali już członkowie: 11 członków PZPR (urzędnicy, rolnicy, robotnicy), trzech członków Stronnictwa Ludowego (kupiec, rolnik, urzędnik spółdzielczy), jeden mandat Stronnictwa Demokratycznego (inwalida wojenny), jeden członek (kupiec) Związku Młodzieży Polskiej. Członkowie PZPR obejmowali kluczowe stanowisko w samorządzie. Przedstawiciele tej partii dominowali także w Zarządzie Miejskim i Prezydium Miejskiej Rady Narodowej (MRN).

Na podstawie protokołów MRN poznajemy zakres działalności lokalnego samorządu. 13 sierpnia 1945 r. ustalono wysokości czynszów w budynkach przydomowych. Samorząd borykał się z trudnościami finansowymi. W miarę możliwości wspierał najbardziej potrzebujących, w tym ofiary wojny. Wstępnie omawiano plan zabudowy miasta we współpracy z Urzędem Wojewódzkim w Rzeszowie, który złożył deklarację pokrycia znacznej części kosztów jego opracowania. W marcu 1948 r. złożono sprawozdanie z ekshumacji przeprowadzonej w lutym 1948 r. na terenie gminy Strzyżów. Ekshumowano wówczas 107 zwłok, w tym żołnierzy niemieckich i sowieckich (88 osób) oraz nieokreślonej liczby Żydów. Zwłoki przewieziono na cmentarze do Głogowa i Rzeszowa.

Powolne zmiany zachodziły w nazewnictwie ulic. W mieście było 18 ulic: Aleje, Boczna Słowackiego, Bośnia, Gimnazjalna, Jasielska, Kolejowa, Kościelna, Na Działach, Rynek, Orlicz–Dreszera, Sanocka, Słowackiego, Strażacka, Tylna, Zakopna, Za Torem, Zawale, Żarnowska. Na początku lat 50. dodano ulice Parkową oraz Obrońców Stalingradu, którą nadawano w większych ośrodkach, jak np. Rzeszów¹⁸, nawiązując do obrony tego miasta w latach 1942–1943. Zasadnicze zmiany w nazewnictwie ulic przeprowadzono w 1960 r.

Zmianą zapowiadającą poprawę sytuacji ekonomicznej miasta i regionu była decyzja o utworzeniu 1 października 1954 r. powiatu strzyżowskiego z siedzibą powiatowej rady narodowej w Strzyżowie. Ranga miasta powiatowego podnosiła obecność Wydziału Zamiejscowego Sądu Powiatowego w Rzeszowie¹⁹. W 1954 r. działalność rozpoczął Miejski Ośrodek Zdrowia (MOZ) w Strzyżowie. Jeszcze tego samego roku MOZ zastąpiła nowa struktur organizacyjna pod nazwą Powiatowa Przychodnia Obwodowa, która funkcjonowała w latach 1954–1972. W grudniu 1956 r. na terenie Strzyżowa i powiatu strzyżowskiego rozpoczęło działanie pogotowie ratunkowe. Podstawową kadrę medyczną stanowili felczerzy. Utworzono także Wydział Zdrowia i Opieki Społecznej²⁰.

¹⁷ *Ibidem*. Protokół z 27 lipca 1945r.

¹⁸ A. Myszka, P. Wisz, *Nazwy ulic Rzeszowa. Historia i współczesność*, Rzeszów 2012, s. 255.

¹⁹ F. Kut, *Strzyżowskie metamorfozy w II połowie XX wieku*, Strzyżów–Tuchów 2007, s. 10.

²⁰ D. Irzyk, *Zarys historii powiatu strzyżowskiego*, [w:] *Ślady przeszłości. Sejmik kultury powiatu strzyżowskiego w latach 2006–2012*, Strzyżów 2012, s. 110–112.

Kształtowanie się nowej władzy

W pierwszych dniach sierpnia 1944 r. do miasta wkroczyli żołnierze Armii Czerwonej, przejmując na kilka miesięcy władzę w Strzyżowie. Dowództwo zajęło piętro kamienicy Górnickich przy ul. Słowackiego²¹.

Wprowadzaniem nowego porządku politycznego w Strzyżowie zajmowała się Milicja Obywatelska i Urząd Bezpieczeństwa Publicznego, którym udostępniono budynki zlokalizowane poza Rynkiem. Te dwie kluczowe dla nowej władzy instytucje zajmowały się budowaniem struktur i pozyskiwaniem pracowników. W razie potrzeby korzystały ze wsparcia podobnych instytucji na poziomie wojewódzkim²². Przy posterunku Milicji Obywatelskiej utworzono komórkę PPR. Problemem tego środowiska był jednak brak odpowiednich kadr. Wystarczy powiedzieć, że pierwszym, zapewne przypadkowym sekretarzem PPR w Strzyżowie był krawiec. Braki kadrowe uzupełniano kursami organizowanymi przez Wojewódzką Szkołę Partyjną działającą w Rzeszowie od grudnia 1944 r. Na przełomie sierpnia i września tego samego roku utworzono Powiatowy Urząd Bezpieczeństwa Publicznego w Rzeszowie, obejmujący obszarem działania także Strzyżów²³.

Przykładem błyskotliwej kariery politycznej tuż po wojnie była droga zawodowa Władysława Kozdry, lokalnego działacza komunistycznego. Karierę rozpoczął w Strzyżowie, gdzie od sierpnia 1944 do marca 1945 r. był sekretarzem Komitetu Gminnego PPR. Droga na szczyt kariery politycznej wiodła przez Rzeszów i Warszawę. W latach 1956–1971 był I Sekretarzem KW PZPR w Lublinie, a następnie na równorzędnym stanowisku w Koszalinie (1972–1980). Poseł do Sejmu PRL odznaczony orderem Budowniczych Polski Ludowej w 1979 r. Jego nazwisko stało się powszechnie znane za sprawą afery finansowej, która na pewien czas zahamowała jego karierę. W latach 1988–1990 był patronem jednej z ulic Strzyżowa. Na temat środowiska strzyżowskich działaczy partyjnych lat 40. i 50. można przeczytać we wspomnieniach J. Nowakowskiego²⁴.

W raportach starosty rzeszowskiego z lat 40. wynika, że okolice Strzyżowa były niebezpieczne z uwagi na działalność dobrze zorganizowanych i wyposażonych w broń grup zbrojnych. Wrogowie nowego systemu władzy wykorzystywali do walki trudne dostępne i silnie zalesione tereny w okolicy Godowej, Niebylca i Wysokiej Strzyżowskiej²⁵. W kwietniu 1945 r. został zastrzelony sekretarz komitetu gminnego PPR w Strzyżowie, a jego ciało wrzucono do rzeki²⁶. W odpowiedzi na ten czyn także w kwietniu tego samego roku postrzelono i śmiertelnie pobito żołnierza strzyżowskiej Placówki AK podczas próby aresztowania przez milicję zmarł od kul postrzałowych. 9 maja 1945 r. schwytano Hugo Drewicza, funkcjonariusza żandarmerii

²¹ B. Patryn, *Zapiski z dobrego domu*, op.cit., s. 172-174, 198.

²² M. Krzysztofiński, *Komitet Wojewódzki Polskiej Partii Robotniczej w Rzeszowie (1944–1948). Zarys struktury organizacyjnej i sposobu funkcjonowania*, [w:] *Polska Partia Robotnicza 1944–1948. Studia i szkice*, red. M. Krzysztofiński, Rzeszów 2014, s. 43-65.

²³ Z. Nawrocki, *Zamiast wolności: UB na Rzeszowszczyźnie 1944–1949*, Rzeszów 1998, passim.

²⁴ J. Nowakowski, *Strzyżowski alfabet*, Strzyżów 2013, s. 227-231.

²⁵ APRz. Starostwo Powiatowe w Rzeszowie 1944–1950, sygn. 252.

²⁶ P. Szopa, *Armia Krajowa w Strzyżowskiem*, Rzeszów–Strzyżów 2009, s. 136-140.

w Strzyżowie, któremu zarzucano dokonanie morderstwa. Nie doczekał on jednak procesu. Został zamęczony przez funkcjonariuszy w więziennej celi w Rzeszowie²⁷.

Próbowo zaprowadzenia nowego porządku organizowania struktur administracyjnych przeciwstawiało się środowisko niepodległościowe, złożone głównie z żołnierzy strzyżowskiej Placówki AK. Ten opór był kontynuowany także po formalnym jej rozwiązaniu w 1945 r. Organizowano zasadzki na funkcjonariuszy strzyżowskiego posterunku MO czy też dokonywano napadów na instytucje publiczne, podczas których niszczone dokumenty.

Władza komunistyczna likwidowała wszelkie oznaki działalności niepodległościowej, zastraszając lub aresztując działaczy. W Strzyżowie uniemożliwiono rozbudowę struktur Stronnictwa Pracy²⁸. Na masową skalę prowadzono akcję propagandową wymierzoną przeciwko ludowcom, w tym także członkom Powiatowego Zarządu PSL w Rzeszowie²⁹. Brutalnie zwalczano działalność Zrzeszenia „Wolność i Niezawisłość”, wśród których byli działacze związani ze Strzyżowem³⁰. Na początku lat 50. schronienie na plebanii strzyżowskiej po wyjściu z więzienia w 1948 r. znalazł ks. Władysław Skalny, działacz „WiN” z okręgu niżańskiego³¹.

W latach 1944–1956 na terenie województwa rzeszowskiego funkcjonowało 28 młodzieżowych organizacji niepodległościowych³². Od 1 września 1949 do czerwca 1950 r. na terenie Strzyżowa i w okolicach działała Demokratyczna Armia Krajowa. 28 kwietnia 1950 r. Rzeszowski Urząd Bezpieczeństwa Publicznego aresztował 21 uczniów strzyżowskich szkół średnich, członków tej organizacji oraz dwóch nauczycieli Liceum Handlowego, którzy nie poinformowali władz o jej istnieniu. W czerwcu 1950 r. aresztowano kolejnych uczniów. Wymierzono im wysokie kary pozbawienia wolności³³.

Propaganda była ważnym elementem wdrażania nowego ustroju. 6 kwietnia 1945 r. na strzyżowskim Rynku burmistrz i komendant Milicji Obywatelskiej zorganizowali manifestację z okazji powrotu Gdańska do Macierzy. Pod koniec kwietnia 1945 r. naczelnik Powiatowego Urzędu Informacji i Propagandy w Rzeszowie przesłał instrukcję do Zarządu Gminnego w Strzyżowie w sprawie organizacji manifestacji politycznej. Polecono, aby mówcy szczególnie mocno akcentowali „decydującą rolę ZSSR w zwycięstwie nad III Rzeszą” oraz by „łączono upadek Berlina z polsko-sowieckim aktem przyjaźni oraz udziałem wojska polskiego w walce z hi-

²⁷ B. Patryń, *Zapiski z dobrego domu*, *op.cit.*, s. 162-163.

²⁸ J. Draus, *Stronnictwo Pracy w województwie rzeszowskim 1945–1946–1950. Z dziejów regionalnej chaciej*, Rzeszów 1998, s. 76-78.

²⁹ *Represje aparatu komunistycznego wobec Polskiego Stronnictwa Ludowego na Rzeszowszczyźnie w latach 1945–1949. Wybór dokumentów*. Wstęp i oprac. B. Wójcik, Rzeszów 2010, *passim*.

³⁰ G. Ostasz, *Okręg rzeszowski Zrzeszenia „Wolność i Niezawisłość model konspiracji, struktura, dzieje”*, Rzeszów 2006, *passim*.

³¹ Z.K. Wójcik, *Udział księży diecezji przemyskiej w działalności podziemia antykomunistycznego w latach 1944–1956. Przyczyny. Fakty. Represje*. „Śląskie Studia Historyczno-Teologiczne” 2003, t. 36, z. 1, s. 228-232.

³² B. Wójcik, *Wstęp*, [w:] *Niepodległościowe organizacje młodzieżowe na Rzeszowszczyźnie w latach 1944–1956 w świetle dokumentów*. Wybór, wstęp i oprac. B. Wójcik, Rzeszów 2009, s. 15-39.

³³ *Niepodległościowe organizacje młodzieżowe...*, *op.cit.*, s. 103-110, s. 350-359; J. Prokopowicz, *Młodość zdeptana, lecz nieujarzmiona. Demokratyczna Armia Krajowa 1949–1955*, wyd. 2, Rzeszów 2010.

tleryzmem”. Ponadto nakazano przygotować transparenty o treści antyniemieckiej”³⁴.

Propaganda promowała działaczy komunistycznych, upowszechniając zwykle zmyślony życiorys. Świetnie do tego nadawał się Karol Świerczewski, sowiecki generał polskiego pochodzenia, który zginął w Bieszczadach w marcu 1947 r. W rocznicę śmierci generała od marca 1949 r. Strzyżów włączył się w organizację tzw. biegu sztafetowego pod hasłem „Ostatnim szlakiem bohatera”. Na początku lat 50. w przestrzeni publicznej miasta, na Rynku postawiono pomnik gen. Świerczewskiego. Opisuując powojenne miasto, autor przewodnika uzasadnił powód budowy tego pomnika. „W 1944 r. przebywał przez pewien czas w Strzyżowie gen. Walter-Karol Świerczewski. Dla upamiętnienia tego mieszkańcy Strzyżowa wzniesli na Rynku pomnik ku czci bohaterskiego generała”³⁵.

W istocie była to inicjatywa władz wojewódzkich, znana praktyka stosowana w innych miastach. Pomnik według projektu strzyżowskiego architekta przetrwał do początku przemian politycznych³⁶. Po jego demontażu w 1990 r. popiersie generała zdeponowano w Społecznym Muzeum Ziemi Strzyżowskiej przy ul. Modrzewiowej. W latach 60. generał doczekał się w Strzyżowie ulicy swego imienia. Jednak po blisko trzydziestu latach patronem strzyżowskiej ulicy zastąpił go gen. Władysław Anders.

Odnotowano również aktywność organizacji społecznych, m.in. Towarzystwa Przyjaźni Polsko-Radzieckiej i Związku Młodzieży Polskiej³⁷, oraz działających czasowo licznych komitetów i kół, np. Koła Ziem Zachodnich, Komitetu Odbudowy Warszawy, Komitetu Przyjaciół Żołnierza, Komitetu Ligi Morskiej, Komitetu Przeciwgruźliczego, Miejskiego Komitetu Opieki Społecznej, Punktu Opieki nad Dzieckiem i Matką.

Gospodarka

Jesienią 1944 r. zarejestrowano w mieście blisko 50 podmiotów gospodarczych. Rzemiosło indywidualne w znacznym stopniu zaspakajało potrzeby mieszkańców Strzyżowa i okolicy. W styczniu 1946 r. w cechu zarejestrowanych było 47 majstrów reprezentujących 17 rzemieślniczych specjalności: betoniarstwo, blacharstwo, cholewkarstwo, fotografia, fryzjerstwo, kominiarstwo, krawiectwo, masarstwo, młynarstwo, murarstwo, piekarstwo, rymarstwo, stolarstwo, ślusarstwo, szewstwo, szklarstwo, zegarmistrzostwo. Usługi oferował dorożkarz. Przy ul. Tylnej mieściła się fabryka wody sodowej, a w Rynku sklep przyjmujący jaja, które wymieniano na cukier. Strzyżowska firma „Bata” zajmowała się sprzedażą obuwia. U uruchomiła także punkt reparacji pończoch. Prężnie działał Dom Rolniczo-Handlowy. Browar należący do Wołkowickich-Konopków prowadził gorzelnik z wieloletnim doświadczeniem. Ponadto działało biuro pisania podań prowadzone przez emerytowanego nauczyciela³⁸.

³⁴ APRz. Zarząd Miejski w Strzyżowie (1938–1950), sygn. 1.

³⁵ L. Raubach, *Województwo rzeszowskie*, Warszawa 1954, s. 101.

³⁶ J. Nowakowski, *Bogusł Ryczek, czyli skandalista doskonały*, Rzeszów 2013, s. 47.

³⁷ *Polska Ludowa. Słownik encyklopedyczny*, Warszawa 1965, *passim*.

³⁸ APRz. Zarząd Miejski w Strzyżowie (1938–1950), sygn. 10.

W czerwcu 1945 r. Sąd Okręgowy w Rzeszowie zarejestrował statut Spółdzielni Samopomoc Chłopska w Strzyżowie. W latach 1945–1960 spółdzielnia była monopolistą na rynku handlowo-usługowym Strzyżowa i powiatu strzyżowskiego³⁹. W latach 1950–1954 w mieście zarejestrowano kilka spółdzielni. W czerwcu 1950 r. to była Spółdzielnia Przemysłu Drzewnego „Nasza Przyszłość”, produkująca pudełka łąbinowe na potrzeby aptek. W 1953 r. zarejestrowano Spółdzielnię Inwalidów „Pokój”, która działa do dziś pod nazwą Cukiernicza Spółdzielnia Inwalidów „Roksana”. Rok później utworzono Spółdzielnię Pracy Remontowo-Konserwacyjno-Budowlaną „Przyszłość”. W tym czasie działalność prowadziły Spółdzielnia „Solidarność” oraz Spółdzielnia Jajczarsko-Drobiarska (od 1955 r. pod nazwą Spółdzielnia Mleczarska). Funkcjonowało także kilka spółdzielni rzemieślniczych, np. Spółdzielnia Wikliniarska i Spółdzielnia Piaskarska „Wisłok”. Od 1948 r. działała Spółdzielnia Oświatowa „Watra” należąca do organizacji sieci księgarskiej na terenie województwa rzeszowskiego⁴⁰.

W ramach tzw. „walki o handel”, wprowadzając celowo zawyżone podatki znacznie przewyższające dochody, doprowadzono do likwidacji jedynej w mieście księgarni prowadzonej pod szyldem Towarzystwa Szkoły Ludowej w latach 1927–1950 przez Ludwika Górnickiego, w jego kamienicy przy ul. Słowackiego⁴¹. W grudniu 1948 r. rozpoczęła się procedura likwidacji Komunalnej Kasy Oszczędności Miasta Strzyżowa, zakończona jej przejściem przez Bank Spółdzielczy im. Franciszka Stefczyka.

W lutym 1948 r. zorganizowano spotkanie mieszkańców w sprawie elektryfikacji miasta, której brak dotkliwie utrudniał życie mieszkańcom Strzyżowa. Jej brak wytykano władzom. Maria Patrynowa zanotowała: „Do 1953 r. miasto nie miało elektryczności. Po zapadnięciu zmroku na Rynku i głównej ulicy stróż nocny długim lontem z kopciuchem zapalał lampy gazowe. Paliwem był tam gaz węglowy (zwany gazem miejskim), w każdym razie oświetlenie to nadawało specyficzny charakter tym miejscom, z uwagi na charakterystyczny półmrok, ciekawy kolor światła i specyficzny poszum”⁴².

Problemem był także fatalny stan dróg i nawierzchni w centrum miasta. Na Rynku dominowała nierówna nawierzchnia ułożona z kamieni, potocznie nazywana „kocimi łbami”. Reprezentacyjny plac miasta przez lata służył furmankom jako miejsce postojowe. Ponadto brakowało dogodnej komunikacji z Rzeszowem. Strzyżowianie pracujący w tym mieście czy też uczniowie rzeszowskich szkół mogli korzystać tylko z połączenia kolejowego na linii Rzeszów–Jasło⁴³.

³⁹ Archiwum Banku Spółdzielczego w Strzyżowie nad Wisłokiem. *Kronika Gminnej Spółdzielni „Samopomoc Chłopska” Strzyżów nad Wisłokiem 1945–1960*. Oprac. S. Patryn. Motto tej kroniki brzmiało: „Przez Spółdzielczość do Socjalizmu, trwałego pokoju i powszechnego dobrobytu kultury Mas!”.

⁴⁰ A. Jagusztyn, *Drukarstwo i księgarstwo*, [w:] *Odbudowa życia kulturalnego w woj. rzeszowskim w latach 1944–1949*, t. 1, red. A. Meissner, A. Horbowski, Rzeszów 1988, s. 154.

⁴¹ J. Nowakowski, *Czytadła dawnego Strzyżowa. Szkice o literaturze popularnej*, Strzyżów 2011, s. 10-16; *Józef Nowakowski, Bogdan Patryn. Korespondencja z lat 2009–2011*. Wybór i oprac. B. Patryn. „Strzyżowski Rocznik Muzealny”, t. 3, Strzyżów 2017, s. 259.

⁴² M. Patryn, *Strzyżów, jaki pamiętam*, Strzyżów 2009, s. 25.

⁴³ B. Patryn, *Zapiski z dobrego domu*, op.cit., s. 226-227.

Na mocy dekretu PKWN z 6 września 1944 r. o przeprowadzeniu reformy rolnej doszło do przejęcia majątku dworskiego Wołkowickich-Konopków na Przedmieściu Dobrzechowskim. Majątek dworski o obszarze 75,9 ha rozparcelowano pomiędzy 40 rodzin drobnych właścicieli i bezrolnych⁴⁴. Pełnomocnikiem powiatowym do spraw parcelacji był członek PPR, który nadzorował prace komisji gminnych i folwarcznych zajmujących się podziałem gruntów dworskich. Spod parcelacji wyłączono niektóre grunty dworskie, przeznaczając je m.in. na cele oświatowe. Uruchomiono wówczas Średnią Szkołę Gospodarstwa Wiejskiego dla Dziewcząt oraz Średnią Szkołę Zawodową. Szkoły te funkcjonowały do 1950 r. Zagadnienie organizacji szkolnictwa rolniczego w Strzyżowie przez Izbę Rolniczą nadal jest mało znane⁴⁵. W 1951 r. pałac przejął Państwowy Dom Dziecka w Strzyżowie, do którego na początku października przybyli pierwsi jego podopieczni⁴⁶.

Pałac Wołkowickich-Konopków zbudowany na początku lat 60. XIX w. otaczał park krajobrazowy. W sąsiedztwie pałacu znajdował się dom oficjalisty, nieopodal drewniany dom ogrodnika. Zabudowania gospodarcze zlokalizowano natomiast w znacznym oddaleniu od pałacu. Ogród wraz z budynkiem murowanym, w którym znajdowała się oranżeria, zniszczono w latach 60., co udokumentowano zapisem fotograficznym.

W latach 1928–1944 właścicielem dóbr strzyżowskich był inżynier Ignacy Konopka, sprawny administrator, absolwent Wydziału Rolnictwa na Uniwersytecie Jagiellońskim. Ożenił się z Wandą Wołkowicką, córką Ignacego Wołkowickiego i Marii z Włodków. Zamieszkali w majątku Tropie, w części dóbr strzyżowskich. Urodziła im się trójka dzieci. Po śmierci żony (1935 r.) Konopka ożenił się ponownie (1938 r.) ze stryjeczną siostrą żony Heleną Wołkowicką, córką Kazimierza Wołkowickiego, z urodzenia strzyżowianina, i Seliny Nostitz von Rieneck, arystokratki urodzonej i wykształconej w Wiedniu. Pracowała jako lektor języka angielskiego na Katolickim Uniwersytecie Lubelskim. W czasie okupacji niemieckiej była więziona na Majdanku. Po zwolnieniu z obozu zaangażowała się w struktury tajnego nauczania w Strzyżowie. W latach 40. uczyła języka angielskiego i francuskiego w strzyżowskim liceum. Budziła ciekawość mieszkańców Strzyżowa. We wspomnieniach Marii Patrynowej czytamy: „Muszę wspomnieć o tym, jak do kościoła Hania Szpakówna prowadziła hrabinę Wołkowicką, pozbawioną całkowicie swego statusu, arystokratkę strzyżowską. Ta wysoka, wyprostowana pani siadała w swojej stalli, zakładając *prince-nes* i uczestniczyła we mszy tak godnie, że gdyby nie jej skromny strój, wydawało się, że czas cofnął się o wiele lat”⁴⁷.

Ze wspomnień Marka Konopki, syna Ignacego z drugiego małżeństwa wiadomo, że podczas okupacji niemieckiej i w okresie powojennym w pałacu strzyżowskim mieszkała spora grupa rezydentów, a więc osób pozostających bez środków do życia. Ignacy Konopka pozbawiony majątku uzupełnił wykształcenie, uzyskując uprawnie-

⁴⁴ T. Bieda, *Pierwsze lata niepodległości w regionie strzyżowskim 1944–1947*, [w:] *Studia nad dziejami Strzyżowa. Zbiór artykułów*, red. S. Cynarski, Rzeszów 1980, s. 302.

⁴⁵ APRz. Urząd Wojewódzki w Rzeszowie, sygn. 2984. Protokoły zdawczo-odbiorcze ośrodków przeznaczonych dla celów oświaty rolniczej w poszczególnych powiatach.

⁴⁶ Państwowy Dom Dziecka w Strzyżowie. *Kronika Zakładu*, bns.

⁴⁷ M. Patryny, *Strzyżów jaki pamiętam*, *op.cit.*, s. 37.

nia w zakresie budownictwa. Umożliwiło mu to zatrudnienie się w Nowym Sączu, a następnie w Dąbrowie Tarnowskiej. W latach 1948–1967 pracował w Myślenicach. Tam też zmarł⁴⁸.

O wrogiej polityce państwa wobec Kościoła katolickiego świadczą ówczesne działania administracji państwowej⁴⁹. W latach 50. na podstawie decyzji administracyjnych parafii strzyżowskiej odebrano część gruntów, przeznaczając je na cele społeczno-gospodarcze. Probostwo obciążono wysokimi podatkami, zmuszając proboszcza do sprzedaży części gruntów lub dzierżawy, by w ten sposób zdobyć środki na ich spłatę⁵⁰. Strzyżowskie siostry serafitki od 1912 r. utrzymywały skromne gospodarstwo rolne oraz prowadziły ochronkę. Instytucja ta odegrała ważną rolę opiekuńczo-wychowawczą w tym środowisku, obejmując opieką także dzieci z pobliskich wsi⁵¹.

Organizacje społeczne

Spośród przedwojennych organizacji społecznych kluczową rolę odgrywała straż pożarna działająca w mieście od 1869 r. W 1945 r. jednostka wznowiła działalność. Stosunkowo liczne było grono tzw. członków wspierających, wśród których znaleźli się czołowi przedstawiciele strzyżowskiej elity. W okresie powojennym problemem jednostki było niedostateczne wyposażenie w sprzęt ratowniczo-gaśniczy. Straż pożarna pełniła również ważną rolę w życiu społeczno-kulturalnym miasta. W 1948 r. utworzono chór strażacki, który wspierał uroczystości państwowe i religijne. Ponadto przy jednostce uruchomiono punkt biblioteczny (1947 r.), zasobny w druki przydatne w działalności chóru⁵².

Po przerwie spowodowanej wojną jesienią 1945 r. Towarzystwo Gimnazjalne „Sokół” wznowiło działalność. Budynek i jego otoczenie zostało zdewastowane przez urzędujących w nim Niemców (od września 1939 do lipca 1944 r.) i czerwononarzystów (od lipca do grudnia 1944 r.). Na początku okupacji Niemcy rozbili kamienną figurę Orła Białego, symbolizującą niepodległość Polski, posadowioną na dachu strzyżowskiej sokolni. Zniszczyli także dwie tablice wmurowane w ścianę budynku poświęcone powstańcom poległym w walce o niepodległość z lat 1830–1831. Ponadto zniszczono pomnik grunwaldzki z 1910 r. i wiele innych symboli narodowych⁵³.

⁴⁸ M. Konopka, *Konopkowie herbu Nowina. Z dziejów rodziny*. „Strzyżowski Rocznik Muzealny” 2017, t. 3, s. 205-242; M. Konopka, *Stulecie Wołkowickich*. „Strzyżowski Rocznik Muzealny” 2018, t. 4, s. 86-111.

⁴⁹ J. Dziobek-Romański, *Uznawanie związków wyznaniowych w Polsce (1944–1989) narzędziem dyskryminacyjnej polityki władz*, Lublin 2004, rozdz. II-IV.

⁵⁰ L. Grzebień, *Zarys dziejów parafii w Strzyżowie*. „Strzyżowski Rocznik Muzealny” 2017, t. 3, s. 153.

⁵¹ „W ochronce to ja się bardzo wielu rzeczy nauczyłem. Deklamacji, ministrantury, uczestnictwa w przedstawieniach, tańców, zasad dobrego zachowania przy stole, wobec starszych. To mi służyło potem przez całe życie”. Zob. *„Odkryłem boski plan w genetyce”...*, *op.cit.*, s. 14-17; *Rocznik Diecezji Przemyskiej za rok 1952*, Przemysł 1952, s.113-118.

⁵² A. Chuchła, J. Półzięć, *Z dziejów ochotniczej straży pożarnej w Strzyżowie (1869–2020)*, Strzyżów 2020, s. 173, 358-359.

⁵³ APRz. Wojewódzka Rada Narodowa w Rzeszowie. Wykaz zbrodni niemieckich, sygn. 198, k. 260.

W 1945 r. „Sokół” liczył około 150 członków. Reaktywowano sekcje sportowe. Największym zainteresowaniem cieszyła się piłka nożna. Oprócz sekcji piłkarskiej działały sekcje siatkówki i tenisa stołowego⁵⁴. W listopadzie 1945 r. Jan Nastalek, dziennikarz i historyk sportu strzyżowskiego, rozpoczął prowadzenie kroniki sportowej⁵⁵. Kronika pełna jest jego odręcznych notatek, wycinków prasowych i fotografii. Przez wiele lat uznawana była za zaginioną. Od 2018 r. przechowywana jest w strzyżowskim muzeum. To ciekawy i nieznany historykom sportu podkarpackiego dokument⁵⁶. Przykładowo, dowiadujemy się z niej, że w sezonie piłkarskim 1946/1947 KS „Sokół” Strzyżów został zgłoszony do rozgrywek piłkarskich w okręgu rzeszowskim. Ciekawe świadectwo powojennej aktywności sportowej pozostawił Bronisław Kołodziej, publikując wspomnienia piłkarskie, które wzbogacił licznymi fotografiami⁵⁷. W latach 1948–1956 kilkakrotnie zmieniano nazwę klubu. W 1948 r. w miejsce KS „Sokół” powołano Harcerski Klub Sportowy „Wisłok”. Rok później zmieniono nazwę klubu na „Związkowiec” Strzyżów, a następnie na „Włókniarz” Strzyżów.

W 1946 r. zorganizowano obchody półwiecza działalności strzyżowskiego „Sokoła”. Przypomniano wówczas zasługi stowarzyszenia dla polskiego sportu, szczególnie piłki nożnej. Za koniec działalności strzyżowskiego „Sokoła” przyjmuje się 21 października 1947 r. Tego dnia budynek „Sokoła” wraz z majątkiem przejął Zarząd Miejski w Strzyżowie, kończąc tym samym działalność tej niezwykle pożytecznej społecznie organizacji. W podobny sposób zlikwidowano pozostałe 25 sokoln na terenie województwa rzeszowskiego. W zmienionej już rzeczywistości politycznej członkowie dawnego „Sokoła” uczestniczyli w Świącie Odrodzenia 22 lipca 1949 r. J. Nastalek zanotował w kronice: „[...] klub nasz wziął udział w pochodzie pierwszomajowym zorganizowanym przez miejscowe partie polityczne, związki młodzieżowe. Na czele kroczyli członkowie i zarząd KS »Związkowiec«, za nimi barwne drużyny piłki nożnej seniorzy (I i II drużyna), juniorzy, bokserzy i siatkarze w mundurkach sportowych, które publiczność Strzyżowa powitała gromkimi brawami”⁵⁸.

Na przełomie lat 40. i 50. rolę organizatora życia społeczno-kulturalnego przejął dom kultury. Od 1950 r. do miasta przyjeżdżało objazdowe kino, które wynajmowało tam salę⁵⁹. Wzrosło zainteresowanie folklorem, które w Strzyżowie i w regionie rozwinął Stefan Kłosowicz, choreograf i czołowy animator życia kulturalnego na Rzeszowszczyźnie. Strzyżowscy artyści malarze swoje prace prezentowali w Strzyżowie

⁵⁴ Z. Leśniak, *Kartki z dziejów Towarzystwa Gimnastycznego „Sokół” w Strzyżowie 1896–1939*, Strzyżów 1990, s. 52-53.

⁵⁵ J. Nowakowski, *Strzyżowski alfabet*, *op.cit.*, s. 281-289.

⁵⁶ Muzeum Samorządowe Ziemi Strzyżowskiej (dalej: MSZS). *Kronika sportowa Towarzystwa Gimnastycznego Sokół w Strzyżowie nad Wisłokiem (1945–1958)*. Oprac. J. Nastalek.

⁵⁷ B. Kołodziej, *Jak się kiedyś w piłkę kopało?*, red. J. Nowakowski, W. Plezia, Strzyżów 2009.

⁵⁸ MSZS. *Kronika sportowa Towarzystwa Gimnastycznego Sokół...*, *op.cit.*, s. 10.

⁵⁹ E. Szul, *Kino, [w:] Odbudowa życia kulturalnego w woj. rzeszowskim...*, *op.cit.*, s. 255.

oraz na Jesiennym Festiwalu Sztuki w Rzeszowie (1946 r.)⁶⁰. Podniesienie Strzyżowa do rangi miasta powiatowego spowodowało, że oferta kulturalno-oświatowa wyraźnie się wzbogaciła. Od 1949 r. mieściła się tam biblioteka publiczna. Na przełomie lat 1954/1955 została uruchomiona biblioteka pedagogiczna⁶¹. W kwietniu 1955 r. zawiązał się Komitet Budowy Powiatowego Domu Kultury im. Karola Świerczewskiego pod patronatem Powiatowej Rady Narodowej w Strzyżowie. Współpraca z Powiatowym Domem Kultury Związków Zawodowych (od 1957 r. Wojewódzkim Domem Kultury w Rzeszowie) działalność tę znacząco urozmaiciła⁶².

Szkolnictwo średnie

We wrześniu 1944 r. nastąpiły zmiany w organizacji szkolnictwa średniego. W roku szkolnym 1944/1945 działalność rozpoczęły Prywatne Koedukacyjne Gimnazjum Kupieckie oraz Liceum Handlowe⁶³. W 1946 r. szkoły te połączono, przekazując je pod zarząd lokalnej administracji. Zmieniono wówczas ich nazwę na Koedukacyjne Gimnazjum Handlowe i Liceum Handlowe Gminy Zbiorowej w Strzyżowie⁶⁴. W 1946 r. trzy pożydowskie kamienice przeznaczano na bursę dla chłopców i dziewcząt.

Czasowe, ale znaczące zmiany nastąpiły w obsadzie kadry pedagogicznej. To temat niezwykle interesujący i zdecydowanie wart zgłębienia, w tym artykule jedynie przedstawiony ogólnie. W latach 1944–1947 szkołą kierowała Anna Hajduk, jej absolwentka, wybitny strzyżowski pedagog, absolwentka matematyki na Uniwersytecie Jagiellońskim. W 1947 r. odwołano ją ze stanowiska i przeniesiono służbowo do Dębicy⁶⁵. Czasowe zatrudnienie w strzyżowskim liceum znalazła Zofia Gansincova, absolwentka Uniwersytetu Jana Kazimierza we Lwowie w zakresie filologii klasycznej, archeologii i historii starożytnej oraz anglistyki. Uczyła łaciny w roku szkolnym 1944/1945. W tym czasie wraz z dwójką dzieci oczekiwała na przyjazd męża prof. Ryszarda Gansinca, przetrzymywanego przez NKWD w lwowskim więzieniu⁶⁶. W latach 1944–1946 języka francuskiego uczyła Helena z Balów Mycielska, która po utra-

⁶⁰ J. Mróz, T. Bieda, *Placówki udostępniania kultury w pierwszych latach niepodległości na terenie województwa rzeszowskiego*. „Prace Humanistyczne. Komisja Historii Oświaty i Kultury” 1975, nr V, s. 142-143; J. Kawałek, *Środowisko plastyczne*, [w:] *Odbudowa życia kulturalnego w woj. rzeszowskim w latach 1944–1949*, t. I, red. A. Meissner, A. Horbowski, Rzeszów 1992, s. 33-56; M. Bober, *Środowisko plastyczne Strzyżowa. Zarys problematyki*, [w:] *Małe miasta. W ogrodzie sztuk i działań twórczych*, red. M. Zemło, Białowa-Lublin-Supraśl 2018, s. 197-214.

⁶¹ M. Markowska, *Jubileusz sześćdziesięciolecia Biblioteki Pedagogicznej w Strzyżowie 1955–2015*. „Strzyżowski Rocznik Muzealny” 2016, t. 2, s. 261-279.

⁶² APRz. Akta gminy Strzyżów, sygn. 89.

⁶³ *Księga jubileuszowa 100-lecia Gimnazjum i Liceum Ogólnokształcącego w Strzyżowie*, red. M. Czarnik i in., Strzyżów 2012.

⁶⁴ Archiwum Państwowe w Przemyślu. *Prywatne Gimnazjum Liceum Handlowe w Strzyżowie*, sygn. 54. Protokół z posiedzeń Rady Pedagogicznej 1944–1949.

⁶⁵ J. Nowakowski, *Alfabet strzyżowski*, *op.cit.*, s. 151-155.

⁶⁶ R. Gansiniec, *Exigimonumentum. Prof. dr Ryszard Gansiniec i doc. dr Zofia Gansiniec*. „Siemianowicki Rocznik Muzealny” 2008, t. 7, s. 35-49.

cie majątku w Wiśniowej nad Wisłokiem chwilowo mieszkała w Strzyżowie. W mieście schronienie, a następnie pracę znalazł również Edmund Gibczyński, matematyk, logik i lingwista, przed wojną nauczyciel w złoczowskim gimnazjum⁶⁷.

W latach 1944–1956 w strzyżowskim liceum nastąpiły zmiany, które były nader czytelne. Jesienią 1944 r. zorganizowano akademię poświęconą ofiarom powstania warszawskiego. Obchodzono jeszcze Dzień Niepodległości 11 listopada. Po raz pierwszy zorganizowano obchody Wielkiej Socjalistycznej Rewolucji Październikowej, które na stałe weszły do kalendarza imprez szkolnych. Informację o kapitulacji III Rzeszy uświetniono organizacją manifestacji i pochodem ulicami miasta. W maju 1945 r. w najstarszej strzyżowskiej kaplicy pw. Matki Bożej Bolesnej odbyło się nabożeństwo w intencji powodzenia na egzaminie maturalnym. Szkoła korzystała z sali „Sokoła” do organizacji wydarzeń religijnych, w tym jasełek, spotkań opłatkowych, rekolekcji⁶⁸.

W 1948 r. uformowano struktury organizacji „Służba Polsce”, mającej charakter paramilitarny. Stałym elementem kształcenia były ćwiczenia wojskowe i intensywne szkolenia ideologiczne. Ponadto przygotowywano junaków (hufiec męski i żeński) do wakacyjnych prac polowych w Państwowych Gospodarstwach Rolnych na Warmii i Mazurach, a także w opustoszałych po 1947 r. Bieszczadach. Strzyżowska Komenda Powiatowa „Służby Polsce” wcielała w te struktury młodzież rolniczą z powiatu strzyżowskiego, tworząc Rolnicze Brygady Rolne⁶⁹.

Animatorem szkolnego ruchu sportowego był Zygmunt Leśniak, strzyżowianin, historyk, absolwent Uniwersytetu Jagiellońskiego, działacz sportowy i nauczyciel. W młodości zapalony lekkoatleta, reprezentant strzyżowskiego „Sokoła”. W dojrzałym wieku okazał się sprawnym organizatorem imprez sportowych. Był pomysłodawcą zawodów lekkoatletycznych między szkolnymi klubami sportowymi ze szkół średnich na terenie województwa rzeszowskiego. W 1946 r. SKS Junak Strzyżów z powodzeniem rywalizował z SKS Urania Tyczyn. Z tej rywalizacji zachowała się dokumentacja fotograficzna. Z. Leśniak był członkiem Sekcji Narciarskiej Rady Głównej Zrzeszenia Sportowego „Start” w Warszawie. Współorganizował Narciarskie Miistrzostwa Zrzeszenia „Start” w Zakopanem z udziałem strzyżowskich sportowców zrzeszonych w klubie „Start” Strzyżów. Korzystał z miejscowych obiektów sportowych umożliwiających uprawianie sportów zimowych, jak skocznia narciarska, stok dla narciarstwa zjazdowego oraz tor saneczkowy. Jego podopieczni reprezentowali miasto na zawodach rangi wojewódzkiej⁷⁰.

Zakończenie

Artykuł przedstawia zmiany zachodzące w administracji, gospodarce, szkolnictwie oraz aktywności społecznej na przykładzie powojennego Strzyżowa. Zmiany te

⁶⁷ J. Nowakowski, *Alfabet strzyżowski*, op.cit., s. 81-91.

⁶⁸ *75 lat Gimnazjum i Liceum Ogólnokształcącego im. Adama Mickiewicza w Strzyżowie w 1912–1987. Księga pamiątkowa*, red. Z. Leśniak, J. Nowakowski, Strzyżów 1987, s.109-113.

⁶⁹ A. Ostrowska, *Działalność Powszechnej Organizacji „Służba Polsce” na przykładzie Komendy Powiatowej w Strzyżowie w 1955 r.* „Strzyżowski Rocznik Muzealny” 2016, t. 2, s. 281-288.

⁷⁰ Archiwum Jakuba Leśniaka w Strzyżowie nad Wisłokiem. Akta luźne.

wprowadzono powoli, początkowo zachowując pozory neutralności państwa wobec przedwojennego porządku. Około 1949 r. widoczne były już elementy sowietyzacji państwa w mikroskali na przykładzie małego miasta, w tym przypadku Strzyżowa nad Wisłokiem. Zlikwidowano lub znacznie ograniczono działalność gospodarczą drobnych przedsiębiorców na rzecz spółdzielczości. Udział przedwojennej elity miasta w życiu publicznym został zmarginalizowany, z wyjątkiem przedstawicieli wolnych zawodów – lekarzy i prawników, których nie sposób było zastąpić⁷¹. W ramach reformy rolnej w 1944 r. zniszczono dobrze zorganizowane gospodarstwo przemysłowo-rolnicze, a właściciele wyrzucono z domu i pozbawiono źródeł utrzymania. Te działania zubożyły środowisko strzyżowskie o ważny czynnik kulturotwórczy. Powoli zmieniano kalendarz imprez państwowych, a do programu kształcenia wprowadzono nowe treści. Pod względem gospodarczym okres ten był wyjątkowo niepomyślny.

Mimo represji administracyjnych wobec Kościoła życie religijne toczyło się bez zakłóceń. Organizowano widowiskowe procesje Bożego Ciała, prowadzące ulicami miasta tłumy parafian. Jeszcze w czerwcu 1946 r. samorząd zmienił datę posiedzenia rady miejskiej, aby nie kolidowała z uroczystym zakończeniem oktawy Bożego Ciała. Strzyżowski kościół w niedziele i podczas świąt religijnych był oblegany przez wiernych. Jak wspominała Maria Patryn: „Ponieważ w okolicznych wsiach nie było kościołów, wszyscy chodzili lub przyjeżdżali furmankami do strzyżowskiego kościoła. Okolice kościoła zastawione były zaprzęgami, które miały założone świąteczne wstążki, będące nieraz dziełami sztuki ludowej”⁷².

W święto Niepokalanego Poczęcia NMP 8 grudnia 1955 r. bp Wojciech Tomaka poświęcił odrestaurowany obraz Matki Bożej Strzyżowskiej uznany za słynący łaskami. Uroczystość ta zgromadziła wielu wiernych⁷³.

Bibliografia

Archiwalia

Archiwum Banku Spółdzielczego w Strzyżowie nad Wisłokiem. Kronika Gminnej Spółdzielni „Samopomoc Chłopska” Strzyżów nad Wisłokiem 1945–1960. Oprac. S. Patryn.

Archiwum Jakuba Leśniaka w Strzyżowie nad Wisłokiem. Akta luźne.

Archiwum Państwowe w Przemyślu. Prywatne Gimnazjum Liceum Handlowe w Strzyżowie, sygn. 54.

Archiwum Państwowe w Rzeszowie. Akta gminy Strzyżów, sygn. 89.

Archiwum Państwowe w Rzeszowie. Księga protokołów posiedzeń rady gminy (miejskiej) w Strzyżowie 1925–1944, sygn. 48.

Archiwum Państwowe w Rzeszowie. Prezydium Miejskiej Rady Narodowej w Strzyżowie, sygn. 20.

⁷¹ S. Wnęk, *Elita strzyżowska od schyłku XIX do połowy XX wieku. Wybrane zagadnienia*. „Strzyżowski Rocznik Muzealny” 2016, t. 2, s. 189-219.

⁷² M. Patryn, *Strzyżów jaki pamiętam...*, op.cit., s. 38.

⁷³ A. Sikora, *Krótką historią cudownego obrazu Matki Bożej Niepokalanej w kościele parafialnym w Strzyżowie nad Wisłokiem*. „Strzyżowski Rocznik Muzealny” 2018, t. 4, s. 241-269.

Archiwum Państwowe w Rzeszowie. Starostwo Powiatowe w Rzeszowie (1944-1950), sygn. 252.

Archiwum Państwowe w Rzeszowie. Urząd Wojewódzki w Rzeszowie. Protokoły zdawczo-odbiorcze ośrodków przeznaczonych dla celów oświaty rolniczej w poszczególnych powiatach, sygn. 2984.

Archiwum Państwowe w Rzeszowie. Wojewódzka Rada Narodowa w Rzeszowie. Wykaz zbrodni niemieckich, sygn. 198.

Archiwum Państwowe w Rzeszowie. Zarząd Miejski w Strzyżowie (1938-1950), sygn. 1.

Muzeum Samorządowe Ziemi Strzyżowskiej w Strzyżowie nad Wisłokiem. Kronika sportowa Towarzystwa Gimnastycznego Sokół w Strzyżowie nad Wisłokiem (1945-1958). Oprac. J. Nastalek.

Państwowy Dom Dziecka w Strzyżowie nad Wisłokiem. Kronika Zakładu.

Opracowania

75 lat Gimnazjum i Liceum Ogólnokształcącego im. Adama Mickiewicza w Strzyżowie w 1912-1987. Księga pamiątkowa, red. Z. Leśniak, J. Nowakowski, Strzyżów 1987.

Bakun E., *Obraz Matki Bożej Strzyżowskiej. Historia i konserwacji*. „Strzyżowski Rocznik Muzealny” 2018, t. IV.

Bieda T., *Pierwsze lata niepodległości w regionie strzyżowskim 1944-1947*, [w:] *Studia nad dziejami Strzyżowa*. Zbiór artykułów, red. S. Cynarski, Rzeszów 1980.

Bober B., Środowisko plastyczne Strzyżowa. Zarys problematyki, [w:] *Małe miasta. W ogrodzie sztuk i działań twórczych*, red. M. Zemło, Białowa-Lublin-Supraśl 2018.

Bober M., *Od izby pamięci do muzeum samorządowego w Strzyżowie. Refleksje muzealnika w związku z jubileuszem (1959-2020) sześćdziesięciolecia gromadzenia zbiorów muzealnych*, [w:] *Dziedzictwo Kunkstkamery? Jak powstawały nasze muzea*, red. T. Pomykacz, A. Sarkady, M. Trojanowska, Przemyśl 2020.

Chuchla A., Półzięć J., *Z dziejów ochotniczej straży pożarnej w Strzyżowie (1869-2020)*, Strzyżów 2020.

Draus J., *Stronnictwo Pracy w województwie rzeszowskim 1945-1946-1950. Z dziejów regionalnej chadecji*, Rzeszów 1998.

Gansiniec R., *Exiegimonumentum. Prof. dr Ryszard Gansiniec i doc. dr Zofia Gansiniec*. „Siemianowicki Rocznik Muzealny” 2008, t. 7.

Grzebień L., *Zarys dziejów parafii w Strzyżowie*. „Strzyżowski Rocznik Muzealny” 2017, t. 3.

Irzyk D., *Zarys historii powiatu strzyżowskiego*, [w:] *Ślady przeszłości. Sejmik kultury powiatu strzyżowskiego w latach 2006-2012*, Strzyżów 2012.

Jagusztyn A., *Drukarstwo i księgarstwo*, [w:] *Odbudowa życia kulturalnego w woj. rzeszowskim w latach 1944-1949*, t. 1, red. A. Meissner, A. Horbowski, Rzeszów 1988.

Kawałek J., Środowisko plastyczne, [w:] *Odbudowa życia kulturalnego w woj. rzeszowskim w latach 1944-1949*, t. 2, red. A. Meissner, A. Horbowski, Rzeszów 1992.

Kołodziej B., *Jak się kiedyś w piłkę kopało?*, red. J. Nowakowski, W. Plezia, Strzyżów 2009.

Konieczkowski R., *Strzępy wspomnień*, Warszawa 1986.

Konopka M., *Konopkowie herbu Nowina. Z dziejów rodziny*. „Strzyżowski Rocznik Muzealny” 2017, t. 3.

- Konopka M., *Stulecie Wołkowickich*. „Strzyżowski Rocznik Muzealny” 2018, t. 4.
- Krzysztofiński M., *Komitet Wojewódzki Polskiej Partii Robotniczej w Rzeszowie (1944–1948). Zarys struktury organizacyjnej i sposobu funkcjonowania*, [w:] *Polska Partia Robotnicza 1944–1948. Studia i szkice*, red. M. Krzysztofiński, Rzeszów 2014.
- Kut F., *Strzyżowskie metamorfozy w II połowie XX wieku*, Strzyżów–Tuchów 2007.
- Kwak-Kamińska J., *Powojenny Przemysł i jego mieszkańcy (1944–1956)*, Przemysł 2014.
- Leśniak Z., *Kartki z dziejów Towarzystwa Gimnastycznego „Sokół” w Strzyżowie 1896–1939*, Strzyżów 1990.
- Markowska M., *Jubileusz sześćdziesięciolecia Biblioteki Pedagogicznej w Strzyżowie 1955–2015*. „Strzyżowski Rocznik Muzealny” 2016, t. 2.
- Mról J., Bieda T., *Placówki udostępniania kultury w pierwszych latach niepodległości na terenie województwa rzeszowskiego*. „Prace Humanistyczne. Komisja Historii Oświaty i Kultury” 1975, nr V.
- Myszka A., Wisz P., *Nazwy ulic Rzeszowa. Historia i współczesność*, Rzeszów 2012.
- Nawrocki Z., *Zamiast wolności: UB na Rzeszowszczyźnie 1944–1949*, Rzeszów 1998
- Nowakowski J., *Boguś Ryczek czyli skandalista doskonały*, Rzeszów 2013.
- Nowakowski J., *Czytała dawnego Strzyżowa. Szkice o literaturze popularnej*, Strzyżów 2011.
- Nowakowski J., *Strzyżowski alfabet*, Strzyżów 2013.
- Józef Nowakowski, Bogdan Patryn. *Korespondencja z lat 2009–2011*. Wybór i oprac. B. Patryn. „Strzyżowski Rocznik Muzealny” 2017, t. 3.
- Odkryłem boski plan w genetyce*. Z profesorem Franciszkiem Chrapkiewiczem-Chapevillem rozmawia J.J. Fąfara, Warszawa 2018.
- Ostasz G., *Okręg rzeszowski Zrzeszenia „Wolność i Niezawisłość”. Model konspiracji, struktura, dzieje*, Rzeszów 2006.
- Ostrowska A., *Działalność Powszechnej Organizacji „Służba Polsce” na przykładzie Komendy Powiatowej w Strzyżowie w 1955 r.* „Strzyżowski Rocznik Muzealny” 2016, t. 2.
- Patryn B., *Na tropie mistyfikacji*, Sandomierz 2015.
- Patryn B., *Zapiski z dobrego domu*. „Strzyżowski Rocznik Muzealny” 2019, t. 5.
- Patryn M., *Strzyżów jaki pamiętam*, Strzyżów 2009.
- Polska Ludowa. Słownik encyklopedyczny*, Warszawa 1965.
- Pozyskać „Dobrego”. Wywiad PRL wobec Franciszka Chrapkiewicza i jego rodziny*, red. A. Fara, P. Szopa, R. Witalec, Rzeszów 2008.
- Prokopowicz J., *Młodość zdeptana, lecz nie ujarzmiona. Demokratyczna Armia Krajowa 1949–1955*, wyd. 2, Rzeszów 2010.
- Raubach L., *Województwo rzeszowskie*, Warszawa 1954.
- Rączy E., *Zagada Żydów w dystrykcie krakowskim w latach 1939–1945*, Rzeszów 2014.
- Rejestr miejsc i faktów zbrodni popełnionych przez okupanta niemieckiego na ziemiach polskich w latach 1939–1945. Województwo rzeszowskie*, Warszawa 1984.
- Represje aparatu komunistycznego wobec Polskiego Stronnictwa Ludowego na Rzeszowszczyźnie w latach 1945–1949. Wybór dokumentów*. Wstęp i oprac. B. Wójcik, Rzeszów 2010.
- Rocznik Diecezji Przemyskiej za rok 1952*, Przemysł 1952.
- Romański-Dziobek J., *Uznawanie związków wyznaniowych w Polsce (1944–1989) narzędziem dyskryminacyjnej polityki władz*, Lublin 2004.

Sikora A., *Krótką historią cudownego obrazu Matki Bożej Niepokalanej w kościele parafialnym w Strzyżowie nad Wisłokiem*. „Strzyżowski Rocznik Muzealny” 2018, t. 4.

Szopa P., *Armia Krajowa w Strzyżowskim*, Rzeszów–Strzyżów 2009.

Szopa P., „*W imieniu Rzeczypospolitej...*”. *Wymiar sprawiedliwości Państwa Polskiego Podziemnego na terenie podokręgu AK Rzeszów*, Rzeszów 2014.

Szul E., *Kino*, [w:] *Odbudowa życia kulturalnego w woj. rzeszowskim w latach 1944–1949*, t.1, red. A. Meissner, A. Horbowski, Rzeszów 1988.

Wójcik B., *Wstęp*, [w:] *Niepodległościowe organizacje młodzieżowe na Rzeszowszczyźnie w latach 1944–1956 w świetle dokumentów*. Wybór, wstęp i oprac. B. Wójcik, Rzeszów 2009.

Wójcik Z.K., *Udział księży diecezji przemyskiej w działalności podziemia antykomunistycznego w latach 1944–1956. Przyczyny. Fakty. Represje*. „*Śląskie Studia Historyczno-Teologiczne*” 2003, t. 36, z. 1.

Wnęk S., *Elita strzyżowska od schyłku XIX do połowy XX w. Wybrane zagadnienia*. „Strzyżowski Rocznik Muzealny” 2016, t. 2.

Wnęk S., *Społeczność żydowska w Strzyżowie od połowy XIX wieku*. „Strzyżowski Rocznik Muzealny” 2019, t. 5.

Wnęk S., *Strzyżów nad Wisłokiem, miasteczko jakich wiele*, Rzeszów 2022.

Wnęk S., *Strzyżów nad Wisłokiem w publicystyce i literaturze wspomnieniowej Józefa Nowakowskiego (1926–2014), historyka literatury, krytyka literackiego i regionalisty*, [w:] *Małe miasta. Blaski i cienie*, red. M. Zemło, Białystok–Boguchwała–Supraśl 2023.

Wnęk S., *Wisłok – rzeka zmieniających się odniesień*, [w:] *Małe miasta. Ruch i zmiana*, red. M. Zemło, Białystok–Dębica–Supraśl 2024.

Abstract**Strzyzow nad Wislokiem in the Post-War Period
(1944–1956) – An Outline of the Issues**

This article describes the most important changes within the public life of post-war Strzyzow. One can find signs of sovietization in the functioning of administration, economy and education as early as in 1949. Moreover, the Catholic Church and its institutions were considered hostile.

Keywords:

the Polish People's Republic, Strzyzow nad Wislokiem, 1944–1956 post-war period, sovietization of everyday life